

STUDIAREA MOȘTENIRII EPISTOLARE A LUI DIMITRIE CANTEMIR. ACTUALITATE ȘI PERSPECTIVE

Dr. Victor ȚVIRCUN

STUDY OF THE EPISTEMOLOGICAL HERITAGE OF DIMITRI CANTEMIR. STATE OF PERSPECTIVE

Given article is dedicated to the problem of the current state of research on the epistemological heritage of the great Moldovan thinker Dimitri Cantemir. In line with the analysis of the already published works on the subject, the author presents concrete directions for scientists that research the topic of life and activity of Dimitri Cantemir. Special attention is given to the libraries and archives of European countries, earlier in which were found documents belonging to Dimitri Cantemir, his father and older brother. At the same time, Cantemirologists will be interested in the information and documents belonging to the Cantemir family that have been discovered in the library of the Vatapek Monastery on the Afon Mountain (Republic of Greece).

Este greu de imaginat un studiu științific despre viața și activitatea multilaterală a lui Dimitrie Cantemir fără surse prețioase cum ar fi, bunăoară, corespondența marelui savant moldovean. Importanța tezaurului epistolar al domnitorului moldovean în elucidarea biografiei sale a fost pe deplin conștientizată de istoricul Ștefan Ciobanu. Anume el a fost primul cercetător, care a introdus în circuitul științific documentele epistolare ale lui Dimitrie Cantemir, folosindu-le drept sursă principală în studiul său biografic consacrat acestei personalități marcante din istoria și cultura noastră națională [1].

Din păcate, în deceniile imediat următoare apariției operei lui Ștefan Ciobanu, studierea și valorificarea științifică a moștenirii epistolare a lui Dimitrie Cantemir a fost sistată. Abia la începutul anilor '70 ai secolului trecut, când toată comunitatea științifică europeană comemora 300 ani de la nașterea marelui cărturar, într-o serie de ediții academice românești au fost publicate în premieră câteva epistole cantemirene [2]. O nouă filă în cercetarea creației epistolare a lui Dimitrie Cantemir se înscrie în anii '90, când bibliografia cantemireană s-a îmbogățit cu un set de documente inedite. Anume publicarea de către subsemnat a unor scrisori aparținând lui Dimitrie Cantemir către Ivan Ilici Scoropadskii, hatmanul Ucrainei

[3], a și pus începutul introducerii în circuitul larg științific a mai multor documente cu privire la biografia domnitorului moldovean, descoperite în diferite biblioteci și arhive ale Federației Ruse [4]. Merită să menționăm, că pentru prima dată hârtiile și scrisorile lui Dimitrie Cantemir au fost publicate pe baza originalelor, nu a copiilor. Totodată, fiecare scrisoare a fost însoțită de note și de un amplu comentariu științific. Punctul culminant al cercetărilor arhivistice, efectuate în diferite fonduri din șapte arhive de stat ale Rusiei, îl constituie lansarea unui volum ce inserează 145 documente, în speță, acte, dar și scrisori trimise lui Dimitrie Cantemir, sau expediate de către acesta [5]. Este relevant că majoritatea absolută a materialilor expuse au fost inedite chiar și pentru cunoscuții cercetători cantemirologi. Mai mult, la dispoziția cercetătorilor au fost puse multiple documente, ce explică premisele apariției unei sau altei scrisori, precum și răspunsurile la ele.

În pofida publicațiilor apărute, moștenirea epistolară a lui Dimitrie Cantemir rămâne, totuși, o *terra incognita* pentru mulți biografi ai vieții și activității domnitorului moldovean. Liniștea arhivelor depozitează un număr impunător de documente ce conțin răspunsuri la multe întrebări și enigme din biografia cărturarului. Printre ele nominalizăm scrisorile lui Dimitrie Cantemir expediate pe adresa lui Petru I, a țarinei Ecaterina, precum și ale altor demnitari din Rusia. Registrul documentelor de intrare a cancelariei împăratului ne prezintă o informație despre, cel puțin, 8 scrisori trimise de principele moldav în perioada anilor 1716-1722 [6]. Din nefericire însă, până în prezent n-a fost găsită nicio scrisoare indicată în registru. Același lucru îl putem spune și despre corespondența întreținută de Dimitrie Cantemir cu prima soție, Cassandra, în timpul deplasărilor sale la Moscova și Sankt Petersburg în anul 1712 [7]. Surse indirecte sugerează (afirmă) faptul că pe parcursul șederii (afllării) sale în Rusia principele moldav ducea, la porunca lui Petru I, o corespondență intensă și secretă cu agenții săi aflați în Țara Moldovei, Transilvania și Imperiul Otoman – această corespondență valoroasă își așteaptă și ea rândul pentru a fi descoperită [8].

În fondurile Arhivei Ruse de Stat ale Actelor Străvechi urmează să fie investigate dosare ce țin de activitatea feldmareșalului Ivan Trubețkoi, socrul lui Dimitrie Cantemir. Acești doi oameni de stat, dar și rude, au corespondat permanent în perioada anilor 1719 -1723. Astăzi avem la dispoziție doar câteva scrisori, din cele peste o sută care reflectă caracterul relațiilor socru - ginere, precum și alte detalii din viața cotidiană a familiilor Trubețkoi și Cantemir [9]. Un alt interes științific pentru biografia lui Cantemir l-ar putea prezenta cercetările asupra corespondenței dintre Dimitrie și cea de-a doua soție – Anastasia. Conform „Zilnicului” lui

Dimitrie Cantemir, scris de către acesta în timpul campaniei persane, el i-ar fi trimis 11 scrisori soției sale, iar principesa Anastasia a expediat, la rândul său, în adresa principelui, 12 scrisori [10].

Nu este lipsit de importanță faptul că arhivele de stat ale Federației Ruse prezintă pentru cercetătorii vieții și activității politice și intelectuale a lui Dimitrie Cantemir o adevărată comoară, până în prezent extrem de puțin valorificată. Pe lângă fondurile Arhivei Ruse de Stat ale Actelor Străvechi este necesară efectuarea cercetărilor arheografice în fondurile „Relațiile Rusiei cu Moldova și Valahia”, „Relațiile Rusiei cu Persia”, „Relațiile Rusiei cu Anglia”, „Relațiile Rusiei cu Franța” din Arhiva Relațiilor Externe a Imperiului Rus. Un alt loc unde pot fi depistate documente inedite despre Dimitrie Cantemir și familia lui se află la Sankt Petersburg. Este vorba de Arhiva Istorică a Rusiei, mai ales fondul „Departament Gheroldii”, în cadrul căruia să află la păstrare sute de mii de dosare care reflectă istoria nobilimii ruse. Printre ele se găsesc și dosarele reprezentanților nobilimii moldovenești care au sosit în Rusia împreună cu Dimitrie Cantemir și au instituit aici întregi dinastii. Un reper îl constituie și arhiva din „Pușkinskii Dom”, unde sunt depozitate diferite manuscrise, hârtii și corespondența savanților și a personalităților din viața religioasă și culturală a Rusiei. Anume aici, în fondurile personale ale scriitorilor și intelectualilor din sec. al XVIII-lea și prima jum. a sec. al XIX-lea, pot fi găsite dosare și informații cu privire la filele necunoscute din biografia lui Dimitrie Cantemir.

Dacă arhivele de Stat din Rusia constituie un izvor tradițional de informații valoroase cu privire la viața și activitatea lui Dimitrie Cantemir, atunci arhivele din Ucraina, Austria, Turcia, Franța, Marea Britanie și SUA abia urmează să devină ținta cercetărilor cantemiologi.

Printre centrele arhivistice europene unde, alături de alte materiale istorice prețioase, sunt depozitate documente juridice, economice și epistolare ale familiei Cantemir, se înscrie mănăstirea Vatapet de pe Muntele Atos. Cu încuviințarea părintelui Daniil, am avut fericita ocazie să depistăm în biblioteca mănăstirii 65 de dosare inedite care au fost întocmite de Constantin, Antioh și Dimitrie Cantemir. Documentele menționate cuprind perioada anilor 1686 – 1707, adică timpul aflării pe scaunul domnesc al Țării Moldovei a dinastiei cantemireștilor. Din numărul total al dosarelor 29 sunt atribuite mănăstirii Mira din satul Balotești, județul Putna, ctitorite de Constantin Cantemir. Ulterior, dosarele au fost închinat mănăstirii Vatapet. Patru dosare se referă la mănăstirea Barbiu din satul Nourești. Majoritatea absolută dintre ele conțin informații despre donații de bani, moșii sau terenuri agricole. Celelalte dosare conțin acte de cumpărare-vânzare a terenurilor agrare și moșiilor

de către Constantin Cantemir, precum și porunci și ordonanțe, oferite slujitorilor din curtea domnească și egumenilor unor mănăstiri [11].

Suntem convingși că cercetările arheografice efectuate în bibliotecile altor mănăstiri din Muntele Atos, cum este Zograf, Lavra etc. ne vor bucura cu noi descoperiri ale unor documente întocmite de Dimitrie Cantemir sau rudele acestuia.

Problema principală cu care se confruntă exegeții vieții și activității multilaterale ale lui Dimitrie Cantemir este că munca lor pare să fie dispersată, fără să se coordoneze acțiunile și fără să existe un schimb operativ de informație. O altă problemă ce afectează studiile științifice asupra biografiei complete a marelui cărturar european este legată de faptul că toate cercetările sunt efectuate sporadic, de la caz la caz. În repetate rânduri a fost lansată ideea creării unui centru științific care ar concentra eforturile cantemiologilor din diferite țări ale lumii și ar contribui la studierea și promovarea moștenirii intelectuale a acestui magnific fiu al poporului moldav. Consider că în Republica Moldova un asemenea centru, sau un Institut istorico-cultural „Dimitrie Cantemir” poate și trebuie să fie fondat.

Bibliografie

1. Ștefan Ciobanu. Dimitrie Cantemir în Rusia. București, 1924.
2. Paul Cernovodeanu, Alvina Lazea, Mihai Caratașu. Din corespondența inedită a lui Dimitrie Cantemir. În: Studii. Revista de istorie. București, 1973. Nr.5. Pag. 1044-1049.
3. Victor Țviruncu. Opere istorice și materiale epistolare ale lui Dimitrie Cantemir din Arhiva Istorică-Militară de Stat a Rusiei (or.Moscova). În: Revista de istorie a Moldovei. Chișinău, 1999, Nr.1-2. Pag.75-78.
4. Цвиркун В.И. Материалы относящиеся к истории молдавских семей, которые уехали с Дмитрием Кантемиром в Россию. În: Revista de istorie a Moldovei, Chișinău, 2007, Nr. 2, Pag. 96-102.; Он же. Письма Дмитрия Кантемира русским сановникам в период персидского похода 1722 года. În: Revista de istorie a Moldovei, Chișinău, 2007, Nr. 3, Pag.103-108.; Он же. Письма Д. Кантемира к А. Д. Меньшикову из Персидского похода. În: Revista de Istorie a Moldovei, Chișinău, 2008, Nr. 3, Pag. 151-158 etc.
5. Цвиркун В.И. Эпистолярное наследие Дмитрия Кантемира. Chișinău, „Știința”, 2008.
6. Ibidem. C.279-280.
7. Victor Țviruncu. File din istoria vieții și activității politice a lui Dimitrie Cantemir. Chișinău, 2009. Pag. 37-38.
8. Цвиркун В.И. Эпистолярное наследие Дмитрия Кантемира... C.239-240.
9. Ibidem. C.296, 297.
10. Ibidem.
11. Arhiva mănăstirii Vatapet, Dosarele Nr. 21, 132, 135-139,, 210, 211, 257, 273, 274, 286, 287, 378, 379, 405-407, 467, 470, 471, 505, 506, 546, 547, 550, 592, 608-618, 672, 674, 678, 679, 684, 686, 687, 807, 870, 871, 872, 874, 895, 917, 944, 945, 949, 953, 1027-1029, 1031, 1082, 4659, 5624, 5787.